



„Errores scientifici et historici“ u nadahnutim knjigama i „citationes tacitae.“

Na kritiku u „Bog. Smotri“ br. 1., 2. g. VII. pa dalje

(Nastavak).

Odgovara: U. Talija.

9. Gosp. kritik kriômaće nešto ispravlja što je prije napisao, pa tim sam sebe pobija.

Ja sam gore naveo i pobio pet zaglavaka gosp. Sovića, od kojih je 2-i ovako glasio: »Suponujući da ima u Sv. Pismu stvari, koje nam nijesu korisne za spasenje, stoje u očitaj opreci (kontradikciji) sa Sv. Pavlom, koji jasno uči, da čitavo Sv. Pismo korisno je za spasenje.

3-i zaglavak glasi ovako: »Jer po nauci Sv. Pavla takovih stvari, koje ne bi bile korisne za spasenje, nema u Sv. Pismu, ostaje prva tvrdnja drugoga principa, da mi možemo hagiografe kada pišu o takovim stvarima i ne shvatiti — bez predmetna.« (v. Bog. Sm. VII. 1. s. 52.).

Peti zaglavak: »Mi niti trebamo niti možemo takovo shvaćanje ili neshvaćanje naći u oprečnosti drugim naukama... jer ako takovih stvari nema u Sv. Pismu, onda niti ih mi možemo neshvatiti.«

Ova su tri zaglavka od pet, na drugom mjestu navedenih, kojim je gosp. kritik htio oboriti moja prva dva principa i principa Enciklike »Providentissimus«.

Sada povlači natrag nešto što je prije pisao. Piše (B. S. str. 165.) »Što se ima razumijevati pod stvarima, za koje se u prvom principu kaže da nijesu korisne odnosno u drugom da (kao takove) ne spadaju na naše spasenje a ipak se nalaze konkretno u Sv. Pismu (jer o njima hagiografi pišu).

— — — O. Talijski kako se iz njegove knjižice razabire dijeli (kao i drugi pisci) cjelokupni sadržaj Sv. Pisma na dvoje: a) na stvari, koje spadaju na vjeru i moral »ad fide[m]« et »mores«, i b) na stvari, koje spadaju na povjest i u opće na znanosti, koje smo netom spomenuli (t. j. astronomija, fizika, statistika itd.).

Priznaje li ovim g. kritik, da u Sv. Pismu imade stvari, koje spadaju ad fide[m] et ad mores«, dosljedno da imade stvari, koje ne spadaju ad fide[m] et mores? Priznaje li ovim svojim pisanjem da su stvari, koje spadaju »ad fide[m] et mores« stvari, koje spadaju na naše spasenje; a da su stvari, koje ne spadaju ad fide[m] et mores stvari, koje ne spadaju na naše spasenje? Ako ovo ne priznaje — premda iz pisanja čini se, da priznaje — tada se g. kritik suprotstavlja sveopćem mišljenju teologa i izričitom nauku Tridentinskog Sabora; ako li na to pristane i prizna, pobija svoj zaglavak drugi, što sam naveo gore, ili bolje poriče, jer u drugom zaglavku nije čeo da imade u Sv. Pismu stvari, koje ne spadaju na naše spasenje, a sada tvrdi da imade, pa tom tvrdnjom ide protiv nauke Sv. Pavla — kako je sam g. kritik tumač — da je čitavo Sveto Pismo korisno za spasenje, to jest da sve stvari, o kojim se govori u Sv. Pismu spadaju na spasenje. Poriče treći svoj zaglavak, jer se i tu tvrdi da nema u Sv. Pismu stvari, koje ne spadaju na naše spasenje; a sada g. kritik tvrdi da imade, pa tim obara što je kazao u trećem zaglavku, da je naime bezpredmetno kada se kaže da mi možemo hagiografe i ne shvatiti, kada govore o stvarima, koje ne spadaju na spasenje. Obara peti svoj zaglavak, jer se i tu tvrdi, da takovih stvari (t. j. koje ne spadaju na spasenje) ne ima, a sada g. kritik, tvrdi da ima, pa tim uništuje ono, što je malo prije pisao: »Mi niti trebamo niti možemo takovo shvaćanje ili neshvaćanje naći u oprečnosti sa drugim naukama, jer ako takovih stvari nema u Sv. Pismu, onda niti ih mi možemo ne shvatiti.«

Gosp. Savić stoji pred ovom dilemom: ili mu je protustaviti se svim teolozima i Tridentinskomu Saboru i Enciklici »Providentisimus«, koji razliku čine u Sv. Pismu između stvari, koje spadaju »ad mores et fide[m]« i stvari koje ne spadaju »ad fide[m] et mores«; ili, ako se g. kritik ne usudi zauzeti tu pozi-

ciju, tada mu valja ogrliti drugi kraj dileme, a taj je: »nije istina što sam ustvrdio bio protiv O. Taliji da se njegovi principi protive nauku Sv. Pavla; nije istina, da su njegovi principi bezpredmetni nije istina, što sam kazao da shvatanje i neshvatanje ne može se naći u oprečnosti sa drugim naukama.«

Gosp. kritik u gore navedenim njegovim riječima kazao je: O. Talija (kao i drugi pisci) dijele sadržaj Sv. Pisma u dvoje: a) na stvari, koje spadaju na vjeru i moral, b) na stvari, koje spadaju na povjest i u opće na znanosti. Dalje traži, koje su te stvari, koje ne spadaju na »fidem et mores«, pa silazi do zaglavka »nema sumnje, da se pod tim stvarima mogu se (odnosno imaju) razumjevati samo historijski kronološki i u opće znanstveni izvještaji Sv. Pisma«. Htio bih ja znati, čija je ovo nauka. Je li ovo nauka teologa ili Sabora Tridentinskoga ili Enciklike »Providentissimus« ili moja? Nije ničija od svih ovih, onako kako je formuliro gosp. kritik. Budući da ja nisam zvon da branim teologe ni Tridentinski Sabor ni Encikliku »Providentissimus« od ničije ignorancije; odgovoriti ću samo što se tiče mene. Dalje, prema mišljenju g. kritika, moja je nauka, da su stvari, koje ne spadaju na spasenje izvještaji (dijelovi) Sv. Pisma koji se odnose na historiju hronologiju, geografiju i u opće na one stvari, koje inače čine predmet profanih znanosti? Ovako, kako je g. kritik formulirao nije moj nauk, pa niti Enciklike niti »Trident. Sabora«. — Odakle je to tako g. kritik zaključio?

Ja sam formulirao svoj drugi princip: »Da mi možemo i ne shvatiti hagiografe i tada kada oni pišu o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje«. Pa odavle g. kritik izveo: knjižica O. Talije govori »De erroribus scientificis et historicis«. O. Talija govori: da mi možemo ne shvatiti hagiografe i **tada**, kada govore o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje. Dakle su stvari, koje ne spadaju na naše spasenje izvještaji (dijelovi) Sv. Pisma, koji se odnose na historiju, itd. Ovo je logika »sui generis« ali običajna, kojom se služi g. kritik; Ja sam kazao, da mi možemo ne shvatiti i **tada** kada govore o stvarima itd. Dakle možemo ne-

shvatiti kada hagiografi govore o stvarima, koje spadaju i koje ne spadaju na spasenje, dakle »errores«, o kojim govori moja knjižica mogu se odnositi i na prve i na druge stvari, to jest koje spadaju ad fidem i koje ne spadaju.

Moj je ovaj drugi princip, kao što i sva tri uzajmljen bio u Enciklike »Providentissimus«. Ja sam to već na početku pokazao: Gosp. kritik, krivo izvagajući iz moga principa »falsae conclusiones, te iste »falsae conclusiones« podmeće i »Enciklicic« odakle su moji principi uzeti. A te su falsae conclusiones (između drugih) da su izvještaji (dijelovi) Sv. Pisma, koji se odnose na historiju, hronolog... stvari, koje ne spadaju na naše spasenje, to jest, koje ne spadaju ad fidem et mores. Ništa manie!! Dijelovi Sv. Pisma u kojim su nam izvještaji o životu, rođenju, muki, čudesima, nauku Isukrstovu, itd. to bi bile stvari koje ne spadaju na naše spasenje prema tumačenju ili bolje prema zaglavoima izvučenim logikom g. kritika iz nauke Enciklike »Providentissimus« i Sabora Tridentinskoga. Ja bih prije nego bih stao pisati o sličnim stvarima ovako molio: »Concede mihi, omnipotens Deus, quae tibi sunt placita ardentius concupiscere, prudenter investigare, veraciter agnoscere et perfecte adimplere ad laudem et gloriam nominis tui. (Oratio S. Thom. Aq.) pa možda ne bi se pisalo: »Zašto O. Talija izvještaje t. zv. historijsko znanstvene Sv. Pisma smatra kao takove, koji nijesu korisni odnosno koji kao takovi ne spadaju na naše spasenje ne marimo ovaj čas ispitivati. Nama budi u tom mjerodavna nauka Sv. Pavla (i zdrava razuma) koji uči, te je čitavo Sv. Pismo korisno po spasenje (2. Tim. 3. 4.) inače nam ga ne bi Gospodin Bog sigurno niti dao« (Bog. Sm. str. 166. bilj. 30.). Ovakova šta ne bi se pisalo, jer — kao što sam ja na drugomu mjestu dokazao, dvije rečenice »Sv. Pismo korisno je za spasenje« i druga rečenica »res quae ad fidem et mores non spectant ili rečenica Encikl. »Providentissimus« »scriptores sacros seu verius Sp. Santum, qui per ipsos loquebutur noluisse ista (videlicet intimam ad spectabitium rerum constitutionem) docere ho-

mines nulli saluti profutura«, nijesu rečenice, koje se pokrivaju.

10. Nije istina, što tvrdi g. kritik, da se samo **akomodativni** govor može reducirati na istinitu stranu a da su druge forme lažive; već je istina, da se može i pod akomodativnom formom jednako kao i pod drugim kriti sadržaj, koji odgovara istini i koji ne odgovara.

Gosp. kritik piše (Bog. Sm. VII. str. 165. bil. 24.) Prípodom spominjemo te se i od ta 4 govora prema definicijama, odnosno opisima, što ih je Talija o njima ostavio, dadu lako, neki sasvim (dubitativni) a neki djelomično (pojetični i znanstveni) reducirati na neistinitu stranu, jedino govor t. zv. akomodativni (inače posve različit od onoga, što se u hermeneutici zove »sensus accomodativus«) dade se prema Talijinu opisu (megju 4 com. relativno najopširnijem) reducirati na istinitu stranu; ali opet to je onaj govor o kojem Talija sam (ne navodevši prave dokaze) tvrdi te je prema znanstvenim rezultatima pogriješan od prve riječi do zadnje. Prama tomu nije nam sila u tome ga pobijati. Glavno je za sad, što on za ta 4 govora ne navodi niti jedan konkretan primjer iz Sv. Pisma.

Dokazao sam da logična istina nije u formi ljudskoga govora, već u sadržaju (pojmu), koji se krije pod formom ljudskoga govora. Dokazao sam, da je logična istina u sudaranju pojma sa objektivnom realnosti, što se može poznati ispregjivanjem pojma, koji se krije pod formom ljudskoga govora, sa realnosti objektivnom, a ne ispregjivanjem forme ljudskog govora, koja može kriti u sebi i pojam, koji odgovara realnosti i pojam, koji ne odgovara. Oдавle slijedi, da je ovo pisanje g. kritika absurdno od prve riječi do zadnje. Absurdno je, da se može »dubitativna« forma govora lako reducirati na neistinitu stranu, jer bi tada prestala biti dubitativna forma govora; Absurd je, da se pojetična i znanstvena forma govora može djelomično reducirati na ne istinitu a djelomično na istinitu, jer bi istodobno bila pojetična i znanstvena forma govora i ne bila. Nije istina da se samo »akomodativna« forma govora

ljudskoga može reducirati na istinitu stranu, jer ako se to razumije da je istina u koliko je ens tada ona u koliko postoji jest istinita i ne daće se reducirati i jest istinita svejedno, kao što su istinite »dubitativna«, pojetska »znanstvena« »aproximativna«, ako li se pak shvati, da ona u sebi hrani i uzdrži nužno pojam, koji odgovara istini, to istina nije. Akomodativna, kao i sve druge forme govora mogu imati i ukrivati u svomu obvoju pojam i koji odgovara objektivnoj realnosti i koji neodgovora. — Rečenica: »Uvijek kada zalazi sunce na zapadu, izlazi mjesec na istoku« daje nam formu »akomodativnu« ljudskoga govora. Ova rečenica u svome obvoju krije logičnu neistinu, a ta je, što nije istina da se mjesec pojavlja uvijek na obzorju, kada sunce zalazi, već to biva samo tada u određenoj časi, kada je mjesec in perfecta oppositione. kako nas to uči astronomija. Kako to dakle biva, da u ovom slučaju akomodativna forma govora krije u sebi neistinit pojam?

Kada je Enciklika »Providentissimus« za rješavanje poteškoća u Sv. Pismu istakla, da hagiografi govore »humano more« i kada je istakla izrijeком njihovu »akomodativnu« formu govora, koju ona zove »Vulgaris sermo« nije tim kazala, da pod tom formom ljudskoga govora krije se nužno istina, već je kazala i upozorila čitatelja da pazi dobro na formu njihova govora, jer kada bi čitalac zamijenio akomodativni način govora sa znanstvenim, to jest u oštroj značenju riječi, mogao bi pomisliti, da su nam hagiografi kazali, što nam oni zbilja kazali nijesu niti su namjeravali kazati; i kada bi to error scientificus bio, taj error bio bi u našoj pameti, a ne u Bibliji. Ovo je značenje riječi Enciklike, koje sam ja značenje na više mjesta istaknuo, a ne kako g. kritik na mnogo mjesta podmeće meni direktno a Enciklici indirektno »da mislimo da hagiografi hoće da pouče (istinito) — a kad tamo »hagiografi niti nam kažu niti nam hoće kazati ono, što mislimo da su nam kazali« t. j. istinu (jer samo mi potonju očekujemo od hagiografa). Ali baš u tomu velji on (O. Talijska) mi sami sebe varamo, jer ne shvaćamo hagiografe« (v. B. S. VII. 2. str. 258.).

Kako je mogla Enciklika »Providentissimus« kada nas je upozorila na »akomodativnu« formu govora (vulgaris sermo) i

kazala nam, da mi možemo misliti, da hagiografi govore »de exploratione naturae (potius quam explorationem naturae...) ali ipak oni nam ne govore »de exploratione naturae«, već se služe formom ljudskoga govora akomodativnom, pod kojom se krije drugo značenje, a ne ono što mi na prvi mah shvatamo (Vulgari autem sermone quum ea primo proprieque efferantur, quae cadunt sub sensus, non dissimiliter sacer scriptor... ea secutus est, quae sensibus apparent seu quae Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit humano more«). Kako je, pitam ja, mogla »Enciklika« tim riječima razumjeti« da mi mislimo da nam hagiografi kažu istinu, a kad tamo oni nam ne kažu istinu već neistinu? — Kako je mogla »Enciklika« upotrebljavajući »akomodativnu« formu govora, da riješi znanstvene tobožnje pogriješke kazati čitavomu katoličkomu svijetu: »u Bibliji nema »errores scientificos« a to stoga, što hagiografi nijesu nam kazali znanstvenu istinu, već su nam kazali znanstvenu neistinu: »Errores scientifici« su u nama stoga jer mi mislimo da nam hagiografi kažu istinu, a oni nam kažu neistinu? Kako je mogla »Enciklika« dati isto značenje rečenici »prevariti sebe neshvaćajući smisao govora hagiografa« i prevariti sebe misleći da nam hagiografi kažu istinu a kad tamo oni nam istine ne kažu?

Enciklika je dodala »Haec ipsa deinde ad cognatas disciplinas ad historiam juvabit transferre«. Ovim je rekla da se i druge poteškoće osim znanstvenih mogu odstraniti ako se uzme »obzir način (forma) ljudskog govora. Prema izvrtanju g. kritika Enciklika bi bila kazala ovo: nema u Bibliji »errores scientificos niti historicos« jer hagiografi nijesu nas namjeravali poučiti po istini ni znanstvene ni historiske stvari, već su nam namjeravali kazati neistinu. — Ovu svoju tvrdnju g. kritik na više mjesta ponavlja i to kao logičnu konsekvenciju principa, Enciklike »Providentissimus«. Ovo su pitanja, na koja valja odgovoriti, pitanja, koja valja riješiti. Stoga g. kritik valja da pozove »Encikliku« pred svoje sudište i da joj pokaže sve one netačnosti, pogriješke, u koje je ona posrnula i bila uzrokom da i drugi posrnu.

Još dvije riječi na izvrtanje i podbacivanje g. kritika. On piše: mislimo da nas hagiografi hoće da poduče istinito, a kad tamo hagiografi niti nam kazuju, niti nam hoće kazati, što mislimo da su nam kazali t. j. istinu, jer samo mi potonju očekujemo od hagiografa. Ali baš u tome veli o. Talijski misli samo sebe varamo, jer ne shvaćamo hagiografije. — Odgovaram I. O. Talijski nije nigdje kazao, da mi sebe varamo stoga, što mislimo da će nam hagiografi kazati istinu, a kad tamo oni nam lažu, već je kazao, da mi sebe varamo, što mislimo da su nam kazali, što nam nijesu kazali. 2. *Sol autem movetur, terra autem in aeternum stat*, kada bi mislili da nam hagiograf kaže, da se zemlja ne okreće oko sunca, pa to našli da je *error scientificus*, tu bi mi sebe prevarili, a ne bi nas prevario hagiograf. Mi bi sebe prevarili ne jer mislimo da će nam hagiograf istinu kazati, a on nam je ne kaže, već bi se prevarili što bi mislili da nam je kazao, da se zemlja ne okreće, što je *error scientificus*, dok nam je on poetičnom formom govora kazao »*omnes res in hoc mundo fluxae et instabiles*«, a to je istina a nije *error*.

II. Gosp. kritik i recenzent u »Hrvatstvu«. Tri principa Enciklike ne čine iluzornom hermeneutiku.

Već na početku bio sam kazao, da ću se kasnije osvrnuti na prigovore, koje je g. kritik iznio bio na prvomu mjestu. To sada evo činim ovdje.

Gosp. Sović I. htio je uhvatiti na nišan recenzenta P. V., koji se je u »Hrvatstvu« dosta povoljno izrazio o mojoj brošurici, pa kao što je slobodno kazao kompleksivni sud o njoj, tako je slobodno postavio i neke prigovore. To gosp. Soviću nije bilo pravo, stoga mu prigovara, da on moje knjižice nije niti razumio, da se je poklonio mom filozofskom duhu, da je u knjižici pustio sve bez pravog i uspješnog prigovora (v. »B. Sm.« VII. 1. s. 40.), da i ako mi je prigovorio nešto o »objektivnim pogreškama«, da se više nije usudio replikovati, da njegova definicija moje knjige nije ispravna, jer da ja hoću mojom teorijom da riješim sve poteškoće u Bibliji, a ne samo kako knjižica glasi »*Errores scientifici et historici*«.

Ovako g. Sović o ocjenitelju P. V. u »Hrvatsku«

2. Gosp. Sović dalje prigovara, da ja mojim trima principima hoću da riješim sve poteškoće u Sv. Pismu, a ne pomoću različitih pravila hermeneutike »odnosno da ja hoću s takovom teorijom znanost hermeneutike, koja se inače kod svih knjiga na svijetu pripoznaje, jedino kod knjige nad knjigama (Sv. Pismo) učiniti iluzornom.« (v. »B. S.« VII. 1. 42.)

Ad I. odgovaram I. Recezent P. V. dakle nije shvatio moje brošure? Prema kojemu kriteriju gosp. S. sudi tako? Nema g. kritik drugoga kriterija do ovoga jedinoga, a taj jest: g. P. V. nije shvatio, jer da je shvatio, bio bi se oborio na malu knjižicu, kao što sam se i ja oborio; ili na sličan način: g. P. V. nije se oborio, dakle nije razumio. Ovaj kriterij g. kritika »laborat falsitate omni ex parte«. Mogao je g. P. V. shvatiti knjižicu, a imati megjutim ispravan pojam o sadržaju Enciklike »Providentissimus«, imati pojam pravi o »inspiraciji« i o »Deus est auctor S. Scripturae, pa megjutim imati vim intellectivam analysis et synthesis, kojom bi upravo rasugijivao, a rasugijivajući silazio na zaglavke: u ovom slučaju ne bi se bio nikada (osim kada bi tu nadošla kakva niska strast) g. recenzent P. V. oborio na moju brošuricu onako iliti slično, kako se je oborio gosp. Sović. Ne može dakle g. Sović zaglaviti: dakle g. P. V. nije razumio, kao što i drugi nijesu razumjeli, jer je g. P. V. možda razumio pravo, a megjutim imao tačnije pojmove o biblijskim naucima nego li ih imao gosp. Sović, stoga se nije oborio na brošuricu, kao što se je oborio g. Sović, nego je uvidio, da bi bilo pogrešno pisanje i prigovaranje kakovo je ono na pr. g. Sovića.

Odgovaram 2. Gosp. kritik piše, da se je g. P. V. poklonio filozofskom duhu O. Taliže, itd. — Takovo je pisanje, čini mi se, djetinjasti ispad. Ja mislim, a tako misle i drugi, da bi g. kritik imao dosta da nauči od g. P. V. i glede forme pisanja i sadržaja misli i načina raspravljanja. A tomu može biti dokazom javno mišljenje, koje je izjavilo u javnoj štampi svoje negodovanje protiv načina pisanja gosp. Sovića.

Iz pisanja g. P. V. razabire se to, da se on drži načela, koje je ne samo opravdano već i pohvalno, a to jest: kada se raspravlja, raspravlja se, ne da jedan drugoga nadmudri, već da

se bistrenjem pojmova dohvati čitava istina, koja jedina »causam patrocinatorum communem«. Ironičke aluzije, djetinjasto napuhivanje, zlobna podmetanja, doktorski auktoritativni ton, inkriminacije itd. ne pomažu ništa znanosti, još manje ćudoregju, već idu ravno na to, da se obaviju maglom i jasniji pojmovi, a *charitas quae christianae religionis fundamentum constituit, laedatur impune vel quasi impune.* — Ovakova što ne će se naći u ocjeni g. P. V.

Odgovaram 3. Gosp. P. V. dobro je označio smjer mojoj knjižici, koji je označen ne samo u naslovu već i čitavomu sadržaju. Knjižica govori »de erroribus scientificis et historicis«, koji su se nekim činili nerješivi.

Tu se govori o onim »errores«, ne koje su već riješene bile, jer poteškoća riješena, nije više poteškoća, već o onim, koje su se nekim teolozima činile nerješive, te su bili prisiljeni posegnuti za »veritas relativa« u Bibliji i »citationes tacitae« itd., da ih riješe ili bolje da ih sljube sa nepogrješivosti Biblije. Na te pogriješke ja sam već upozorio u mojoj knjižici, kada sam pisao: »Kroz to vrijeme neko pitanje egzegetsko-teološko već i prije teško i akutno pooštrilo se je bilo do visokog stepena oštine (v. *Errores* str. 1.) Neka se vidi takogjer str. 9. bilj. 1., gdje upozorujem na neke polemike javne vođene između samih konzulatora »*Commissionis de re biblica*«.

Ad II. odgovaram 1. Nije istina, da se pomoću različitih hermeneutičkih pravila rješavaju sve poteškoće u Bibliji. Svrha je hermeneutici da nam otvori jasno misao piščevu, to jest, da nam kaže, što je pisac sa jednom rečenicom ili cijelom knjigom kazao. Dalje hermeneutika ne traži. Ako se traži što je na pr. Daniel prorok kazao sa svojim vizijama, to će doći u pomoć hermeneutika. Ali i pošto bi hermeneutika otkrila jasno misao prorokovu; moglo bi isplutati pitanje ovo: pogriješka je historijska pripisati te vizije Danielu i smjestiti ih u doba babilonskog sužanstva, već se imadu smjestiti dosta kasnije, tamo u doba Mahabejaca. Riješenje ove poteškoće ne spada na hermeneutiku, već na historijsku kritiku. Imade dakako slučajeva, da tumačitelj Biblije postane i apologeta Biblije, ali na stano-

vištu apologete valja da imade osim hermeneutike u ruci neko drugo oružje, bez kojega — sa samom hermeneutikom bio bi posve slab apologeta. — Sve poteškoće u Bibliji imadu se svrstati u tri kategorije: 1. Poteškoće (nejasnosti) hagiografova govora. 2. Poteškoće, da se svede u sklad — ako bi nastao sukob izmeđju Biblije i znanstvenih i historijskih rezultata. 3. Poteškoće, što neki iznose protiv Biblije, da naimne mnoge tačke nauke u Bibliji u sukobu su sa postulatima zdrava razuma iliti filozofije. Poteškoće prve kategorije rješava hermeneutika, poteškoće druge i treće kategorije spadaju na historijsku i znanstvenu kritiku i zdravu filozofiju.

Odgovaram 2. Nije istina da ja činim iluzornu hermeneutiku. Iz onoga, što sam gore kazao i dokazao, moji principi hermeneutiku pretpostavljaju, što više, mogu se smatrati jedan kontribut k biblijskoj hermeneutici. Moja tri principa već i prije mene bila su izražena drugim riječima u Enciklici »*Providentissimus*«, a ova tri principa orijentiraju nas, kada čitamo Bibliju, da ju krivo ne shvatimo i sebe prevarimo. Analiza »hagiografi, kada govore (pišu), govore ljudskim jezikom« opominje nas, da dobro pazimo, kojom formom ljudskoga govora oni se služe, jer kada mi ne bi shvatili, kojom formom ili literarnom formom, što je sve jedno, govore hagiografi, već zamijenili jednu sa drugom, u tomu slučaju i smisao bi nastao drugi pod drugom formom, pa bi nam se moglo činiti, da tu imade i »errores«, ali kada bi i bili tu »errores«, faktično ne bi bili »errores« u Bibliji, već u nama.

Čitamo li na pr. »*Sol movetur, terra autem in aeternum stat*« pa mislimo, da se je hagiograf služio formom ljudskoga govora, koju sam ja nazvao znanstvenom (u oštrom značenju riječi), dok hagiograf nije se služio znanstvenom već akomodativnom; pa mi zamjenjujući formu, znanstvenu sa akomodativnom, pod kojom znanstvenom formom dolazi nam drugi smisao, kojega nije hagiograf kazao pod formom akomodativnom, a taj je smisao, da zemlja zbilja u planetarnom sustavu mirno stoji, te da se ne okreće niti okolo sebe niti okolo svoga središta, sunca: mi ćemo tu vidjeti »znanstveni error«, jer se zemlja okreće, a sunce odnosno prama zemlji stoji. Ali »error« nije u hagiografu već u nama.

Čitamo li Jobovu knjigu, pomislimo li da se je hagiograf služio formom znanstvenom (u oštroj značenju riječi) u čitavoj onoj prikazbi lica, dijaloga i drugih pojedinosti, gdje se auktor nije služio takovom formom, već pojetičnom formom ljudskog govora, pod kojom se krije neko drugo značenje, nego li je oštro literarno (*sensus proprius litteralis*), posve lako možemo naći, da takovo naše shvaćanje ne odgovara historijskoj istini, dosljedno možemo pomisliti, da su tu »*errores historici*«, ali ako bi takovi *errores* bili u našem shvaćanju, ne bi bio »*error*« ono značenje, što se krije pod formom, koju je auktor upotrijebio to jest značenje, koje je hagiograf namjeravao kazati i faktično kazao.

Čitamo li u evanđeljima Isusov život: začecje, život, propovijedanje, muku, smrt, uskrsnuće, uzašašće na nebo, itd.; pomislimo li mi, da su se evanđelisti u tomu prikazivanju poslužili pojetskom formom ljudskoga govora (kao što je na pr. Strauss u svom prvom Isusovom životu vidio u tomu alegorijski govor, u kojemu je bila obavita Hegelova filozofija panteistična: udruženje naime beskonačna sa konačnim), pom kojom se krije religiozna kakova ideja iskazana sensilnom prikazbom alegorije; u tomu slučaju mi bi sebe prevarili, to naše mišljenje bilo bi »*error*« jer hagiografi u svim tim slučajevima nijesu se služili pojetskom formom ljudskog govora, već znanstvenom (to jest u oštro literarno-historijskoj formi), uslijed koje ta njihova prikazba morala se shvatiti *in sensu proprio litterali*, a ne *in sensu translato*; a tako se je moralo shvatiti, jer tako zahtijeva znanstvena forma ljudskoga govora, kojom su se oni namjeravali služiti i kojom su se faktično i služili.

Čitamo li u poslanici prvoj Korinćanima: »*Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Cajum. Ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanæ domum; caeterum nescio, si quem alium baptizaverim*« (cap. 1. 14. seqq.) — Ako te riječi S. Pavla uzmemo da se imadu razumjeti u oštroj značenju riječi, tu ćemo vidjeti, da je u prvomu stihu kazana neistina, dosljedno da je u tomu stihu »*error*« jer se tu govori »*neminem vestrum baptizavi nisi Cri-*

spu met Cajum«, a to ne može biti, jer se u trećem stilu govori, da je Pavao krstio i »Stephana e domum«, dakle nije samo krstio Crispum et Cajum. I zbilja kada bi se tako shvatilo, bio bi »error«, koji — i ako S. Pavao kasnije ispravlja, ostaje ipak izrečena pogriješka, koja se ne bi mogla sljubiti sa nepogriješivosti Biblije: error izrečen kaže, da je pogriješiv onaj, koji ga je izrekao, pa i ako ga je kasnije opozvao, ostaje netaknuto to, da je pogriješiv bio onda, kada ga je izrekao. Ako li se S. Pavao na ovomu mjestu služi formom ljudskoga govora »aproximativnom«, kao što se i služi, kojom formom govori i htio je kazati, da je posve malen bio broj onih, koje je krstio Pavao, neima tu nikakove pogriješke. Jer ako govori Pavao, da je krstio samo Crispa i Caja, tim kaže da je jako malen broj bio. Ako tomu dodaje, da je još krstio i Stephanam e domum ako se i povećava broj, ostaje ipak malen prama broju kršćanske općine, koja je bila u Korintu. Kada Pavao govori, da ne zna, da li je još koga krstio, to znači, da bi i bio slučaj još koji krštenja, taj slučaj ne bi učinio da ne bude jako malen broj krštenih po Pavlu.

Enciklika »Providentissimus« kada je pisala, da će nastati nesuglasje izmegju teologa i fizika, to jest »error« znanstveni na oko, a da se taj »error« na oko može poravnati, ako se uzme na um, da hagiografi u tim slučajevima aliquando describere et tractare, aut quodam translationis modo, aut sicut per ea ferebant tempora, hodieque de multis fert rebus in quotidiana vita ipsosque inter homines scientissimos. Vulgari autem sermone cum ea primo proprieque efferantur, quae cadunt sub sensus non dissimiliter scriptor sacer... ea secutus est quae sensibus apparent, seu quae Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit humano more«, t. j. govore u više slučajeva ljudskim jezikom, kojim nam prikažu stvari onako, kako se pojave osjetilima, a ne kako u sebi zbilja jesu, to jest govore ljudskom akomodativnom formom govora. U tim slučajevima, ako bude čitalac ovo na umu imao, nestat će ti »errores«, jer ti »errores« nastaju uslijed zamjene forme govora ljudskoga; a ta je zamjena u tomu, što čitalac misli, da hagiograf govori formom znanstvenom, a hagiograf govori naprotiv formom akomodativnom, to jest vulgarnom. Ovim svojim govorom Enciklika

je upozorila na jedan način, kako se odstranjuju »errores« znanstveni iz Biblije, a tim nije učinila iluzornu hermeneutiku.

Enciklika je pisala: »Haec ipsa deinde ad cognatas disciplinas ad historiam juvabit transferri.« Ovim je Enciklika kazala, da onaj način, što je ona istakla, kako bi se »errores scientifici« na oko mogli odstraniti i kao što se faktično odstranjuju iz Biblije, jer ti »errores« nijesu u Bibliji, već u pameti čitaoca i nastaju uslijed nerazumljevanja hagiografa; da taj isti način može vrijediti i za »errores historicos« na oko, koji bi se mogli nekome činiti da ih ima u Bibliji. Enciklika nije učinila iluzornom historijsku kritiku, niti je tim kazala, da se tim načinom izravnavaju svi »errores«, bili oni scientifici, bili »historici«, i ako nije niti riječi napomenula o historijskoj kritici. Moji principi su principi Enciklike »Providentissimus« prošireni. Enciklika postavila je princip, da hagiografi »humano more« govore; ona je odatle izvela formu ljudskoga govora »vulgarno«, što sam ja usvojio i nazvao »akomodativnom«, pa analizom ljudskoga govora označio druge forme govora, a to su: pojetična, aproksimativna i znanstvena, to jest »in sensu stricte proprio«.

Način, kojim se po Enciklici izravnavaju »errores scientifici et historici«, odnosi se na one »errores«, koji su nastali i koji bi mogli nastati uslijed nerazumljevanja hagiografova govora, uslijed zamjene jedne forme ljudskoga govora sa drugom, a ne na druge, ako bi kakovih bilo. Na takove se »errores« odnose i moji principi, a takovi su »errores« upravo nerješivi, sve dok se stoji na stanovištu, da nas Bog hoće da poduču i u znanstvenim stvarima i da se Biblija mora tumačiti in sensu stricte litterali, to jest sveg znanstvenom formom. Nijesam ja činio hermeneutiku iluzornom, kao što ni Enciklika nije ju učinila, niti sam mislio ja sa svojim principima sve poteškoće izravnati.

12. Umovanje g. kritika i Enciklika »Providentissimus«.

Gosp. kritik piše: Budući da su sva tri principa dvolična, to mogu imati — prema onom, kako smo gore ustanovili — još samo ovaj smisao: 1. Hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što nam nije korisno za spasenje — pa su zato izostavili takove stvari iz Sv. Pisma. — Iz toga smisla slijedilo bi samo to, te je sve, što se nalazi u Sv. Pismu, korisno za naše spasenje. Po-

teškoće se (errores) pak tim ne bi mogle riješiti (v. B. S. VII. 3 str. 260. op. 39. 1.).

2. Mi možemo (općenito) ne shvatiti hagiografe i takovo naše meshvatanje naći u oprečnosti s drugim naukama — jer ne znamo hermeneutike, hebrejski, grčki, eksegeze Sv. Otaca itd. Iz toga bi se mogao izvesti samo praktični zaključak, da onda proučimo hermeneutiku, hebrejski, grčki, eksegezu Sv. Otaca i ništa drugo (v. B. S. I. c. op. 39. 2.)

3. Hagiografi kada govore (pišu), govore ljudskim jezikom (istinitim). Iz toga bi slijedio samo logični zaključak, te je sve, što se nalazi u Sv. Pismu, istinito, ali poteškoća (error) ne bi se niti ovdje nijedna mogla riješiti pomoću tog principa, nego bi istom čekala na svoje rješenje. — Osim toga, kako svatko vidi, nemaju 3 principa u ovom smislu nikakove logične šveze megiusobno (v. B. S. I. c. op. 39. 3.).

Ovako g. kritik. Odgovaram ad 1. a) Enciklika »Providentissimus« piše: »scriptores sacros, seu verius Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur noluisse ista (videlicet intimam adpectabilium rerum constitutionem) docere homines nulli saluti profutura«. Ovim Enciklika upozoruje na način, kojim nestaju mnogi tobožnji »errores scientifici« iz Sv. Pisma. A to nam ona jasno kaže riječima: »sin autem dissenserint (to jest teolog i fizik) in consideratione sint primum...«, to jest na prvom mjestu mora se to imati na umu, da nas hagiografi nijesu namjeravali učiti, što nam nije korisno za spasenje. Upozoruje nas Enciklika na ovo za odstranjenje poteškoća, koje bi nam se mogle pojaviti na prvi mah; upozoruje Enciklika, što se ima imati na prvom mjestu na umu; a gosp. Sović govori, da se tim principom ne rješava nikakova poteškoća. Dosljedno suvišnje je bilo to Enciklikino upozorenje.

Odgovaram b). Nije meni braniti Encikliku — ona može biti i bez moje obrane — ipak ću nešto kazati, što može služiti kao neki komentar rečenoga Papina pisma. Ovaj princip rješava i dakako rješava poteškoće. Onaj, koji bi mislio i pretpostavio, da hagiografi, kada govore o zemlji, suncu, mjesecu, kao n. pr. u Cap. I. geneze, namjeravaju pružiti nam nauku »de eorum constitutione«, te bi tu nauku ovdje tražio pa isporedio ono, što hagiografi govore o tim stvarima, sa rezultatima znanosti i našao, da se to ne sudara sa znanstvenim rezultatima

(geologijom, astronomijom itd.); ne bi mogao te poteškoće riješiti, nego ovim principom Enciklike: »Nolluisse ista docere homines nulli saluti profutura« udružen sa trećim principom »hagiografi onim, što govore o tim stvarima, ne namjeravaju niti nam faktično govore »de intima constitutione«, već se služe »akomodativnom« formom govora, kojom nam govore nešto drugo. Stoga sukoba nema između znanosti i Sv. Pisma, kao što nema sukoba između onoga, što hagiografi nijesu kazali i onoga, što je kazala znanost.

Odgovaram c). Ne slijedi iz ovoga principa, što g. kritik govori, da je sve, što je u Sv. Pismu, korisno za spasenje. Ne slijedi to, kako je tu formulirano, jer bi se tim dovela u sukob Enciklika sa samom sobom. Ona čini razliku u Sv. Pismu između stvari »quae ad fidem et mores spectant« (a tu je razliku mnogo prije učinio Tridentinski Sabor) i stvari »quae ad fidem et mores non spectant«. Prema ovoj distinkciji, ako su stvari »quae ad fidem et mores spectant« istodobno stvari korisne za naše spasenje, slijedilo bi, da stvari »quae non spectant ad fidem et mores« bile bi stvari istodobno, koje ne spadaju na naše spasenje, dosljedno da takovih stvari i imade u Sv. Pismu. Kako dakle može teći iz navedena principa Enciklike ovo: »sve su stvari u Sv. Pismu potrebite za naše spasenje«, pa kako se to može sljubiti sa naukom iste Enciklike: »ima stvari u Sv. Pismu, koje ne spadaju na naše spasenje«?

Enciklika nije u protivurječju sa sobom. To protivurječje može naći samo onaj, komu fali dostatna teološka naobrazba. Iz principa Enciklike slijedi ovo: da je nauka Sv. Pisma korisna za naše spasenje, a ne da sve stvari, o kojima govori Sv. Pismo, da su stvari, koje spadaju na naše spasenje. O ovomu sam već na drugomu mjestu govorio i to dokazao čisto i bistro.

Odgovaram ad 2. Enciklika, kada je napisala »Sin autem dissenserint (ako naime dogje u sukob teolog sa fizikom) in consideratione veniunt...«, ovim je riječima Enciklika kazala, što je mnogo prije kazao Sv. Augustin, na čije se riječi pozivlje sama Enciklika (De Gen. ad litteram II. 9. 10.), a riječi su ove Ne quisquam eloquia Dei non intelligens (da se ne bi tko god prevario) cum de his rebus (stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje) tale aliquid vel invenerit in libris nostris (u Sv. Pismu) vel ex illis audierit...

Tim je kazala Enciklika, da se mi možemo prevariti i tada, kada govore hagiografi o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje (rebus aspectabilibus) i da naše neshvatanje možemo naći u oprečnosti sa drugim naukama. Ovo, što je Enciklika napisala pogledom na poteškoće (errores), nije besmisleno napisala, kako to misli g. kritik. Smisao Enciklikinih riječi ovaj je: nije samo Sv. Pismo »immunis ob errore« kada govori »de rebus fidei et morum«, već je »immunis« i kada govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje (rebus aspectabilibus). Stoga ne samo da mi sebe varamo, i da su »errores« u našoj pameti a ne u Sv. Pismu, kada nam se čine, da ima tih »errores« ondje, gdje Sv. Pismo govori de rebus fidei et morum, već su i tada »errores« u našoj pameti, kada nam se čini, da ih ima ondje, gdje Biblija govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje (de rebus aspectabilibus). Sv. Pismo je i u prvomu i u drugomu slučaju »immunis ab errore«. Imade teologa, koji misle, da je Sv. Pismo »immunis ab errore« samo kada govori »de rebus fidei et morum«. Ovi, da zaštite »immunitatem ab errore« Sv. Pisma, kada vide, da se ono, što Sv. Pismo govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje, ne sudara sa rezultatima znanstvenim, uče: Sv. Pismo je »immunis ab errore« samo u rebus fidei et morum. Stoga, ako imade u Bibliji »errores«, kada naime govori Sv. Pismo o stvarima, koje ne spadaju »ad fidem et mores«, to ne smeta ništa, jer u tomu nije njezina »immunitas ab errore«. Njezina »immunitas ab errore« jest samo in rebus »fidei et morum«. I na taj način misle, da su zaštitili nepogrješivost Biblije.

Ali je taj način — govori Enciklika — rješavanja poteškoća i zaštićenja njezine »immunitas ab errore« pogriješan. Biblija je immunis ab »errore« u svakom slučaju. Tko hoće dakle da riješi kako treba poteškoće, valja na prvom mjestu da ima na umu, da je Sv. Pismo nepogrješivo i onda, kada govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje. Poteškoće, koje nam se tu pojave, ne mogu se riješiti ako se kaže: tu jesu dakako pogreške, ali to ne smeta ništa, jer u tomu Sv. Pismo nije »immunis ab errore«, već je »immunitas« kada govori de rebus fidei et morum. U ovom slučaju, govori Enciklika, valja dru-gojačije postupati. Valja imati na umu, da hagiografi govore u ovim slučajevima »humano more« akomodativno; stoga se

govor hagiografa ne ima uzeti u oštrom literarnom značenju. Ako se razumije u oštrom literarnom značenju, bit će tu »error« ako li ga se shvati, da je to forma akomodativna ljudskoga govora, pogriješke ne će biti, niti može biti, jer se pod tom formom krije nešto drugo.

Ovo je smisao drugoga principa Enciklike.

Enciklika za poravnanje poteškoća upozoruje, da valja imati na umu, da je Sv. Pismo »immunis ab errore« i tada, kada govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje i da se tom pretpostavkom mogu ukloniti kako treba poteškoće; a g. kritiku ta pretpostavka ne može riješiti, već valja učiti hebrejski, grčki, eksegezu i drugo. In causa Galileo-Galilei oni bogoslovi, koji su tumačili Jozijinu knjigu i Eklesiastes u pogledu našega planetarnoga sustava, bit će jamačno poznavali i jevrejski i grčki jezik i sve drugo, što hoće g. kritik, pa ipak su krivo tumačili i protumačili i krivo tumačeći doveli u sukob Bibliju sa znanostima — astronomijom. Da su imali na umu, da hagiografi govore humano more ljudskim jezikom, da govore »akomodativnom« ili pojetičnom formom govora i da hagiograf tu ne namjerava govoriti o heliocentričnom sustavu, ne bi bili možda tumačiti onako krivo Sv. Pismo, pa kašnje bili prisiljeni opozvati svoje tumačenje.

Odgovaram ad 3. Gosp. kritik tvrdi, da se s trećim principom ne može riješiti nikakova poteškoća, jer govoriti jezikom ljudskim isto je što govoriti jezikom istinitim, a slijedi odatle, da je sve istina u Sv. Pismu. — Enciklika »Providentissimus« inače je mislila, kada je napisala: »Quare eos potius quam explorationem naturae recta persequantur res ipsas aliquando describere et tractare, aut quodam translationis modo, aut sicut per ea ferrebatur tempora, hodieque de multis fert rebus in quotidiana vita ipsosque inter homines scientissimos. Vulgari autem sermone quum ea primo proprieque efférentur, quae cadunt sub sensus, non dissimiliter scriptor sacer (monuitque et Doctor Angelicus) ea secutus est quae sensibus apparent, seu quae Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit humano more.« — Enciklika upozoruje, ako bi nastao sukob izmegju teologa i fizika, te ako se hoće uspješno ukloniti to nesporazumljenje, valja imati pred očima, da hagiografi govore ljudskim jezikom, a taj ljudski jezik sastoji se u tomu, da, kad se stvari

naprosto opišu, ili kad se govori u prenesenom značenju, ili kad se govori, kako je običaj bio onoga vremena, kada su pisali hagiografi i kako se danas mi služimo u svakidašnjemu govoru, da se takovim jezikom služe i učeni ljudi i ako se taj način govora ne bi sudarao sa znanstvenim govorom, i ako se u govoru opišu stvari onako, kako nam se pojavljuju našim osjetilima, a ne kako one zbilja jesu. Ovo je Enciklika napisala pogledom na rješavanje znanstvenih poteškoća. Ako je istina, što govori g. kritik, da taj princip ne može riješiti nijedne poteškoće, tada je ludo Enciklika na to upozorila i naglasila, da se to mora imati na umu. Ovo je princip, kojim se rješavaju svi tobožnji »errores«, koji su nastali, koji nastaju i koji bi mogli nastati iz kriva shvaćanja hagiografa, to jest iz zamjene jedne forme ljudskoga govora, kojim se ljudi služe, sa drugom, iz koje bi zamjene nastao drugi sadržaj (smisao) pod drugom formom. Tko ne bude imao ovo na pameti, pa bude uzeo u ruke n. pr. »Cantica Canticorum«, te mislio, da se tu hagiograf služi formom oštro literarno historijskom, a ne da se služi pojetskom, izvući će sadržaj (smisao), kojemu bi se smjelo mnogo šta zamjeriti i prigovoriti, a tim prigovorima ne bi moglo odgovoriti povoljno nijedno pravilo hermeneutike, ako se ne bi uzeli u obzir principi Enciklike, ni poznavanje hebrejskoga jezika; što više, poznavanje jevrejskoga jezika samo bi moglo poteškoće pojačati i svetost i knjige i pisca zamagliti. Princip Enciklike, što sam i ja usvojio: »hagiografi govore humano more«, buduć da je pojetski govor jedna forma ljudskoga govora, hagiografi kadikad govore i pojetskom formom: ovaj princip sve poteškoće rješava, koje bi se mogle tu naći. »Cantica Canticorum« su Alegorija (to jest pojetski govor), tu se dakle krije značenje alegorijsko.

Ovo dakle slijedi iz trećega principa, a ne slijedi, što misli gosp. kritik. — Ja znam, da je gosp. kritik dodao nešto svojevoljno ovomu principu, a to je adverbijalna oznaka »istinitim«, kao što je svojevoljno na svomu mjestu dodao »neistinitim«, pa meni prišio direktno a Enciklici indirektno, da ona uči, te su hagiografi namjeravali učiti nas ne po istini, već krivo i ono, što spada na naše spasenje, i ono, što ne spada na naše spasenje. Na ovo upozorujem javnost i ne dodajem niti riječi, jer sam već na drugom mjestu govorio, u čemu je istina i što znači govoriti

istinitim ljudskim jezikom. Ne dodajem i stoga, što — kako sam već kazao — Enciklika ne treba moje obrane.

Još dvije riječi o trima navedenim principima.

Ona tri principa nijesu postavljena u Enciklici kao odjelito jedan od drugoga tako, da bi se mogle rješavati poteškoće jednim bez obzira na drugi: to je sve jedan princip, a taj je: »hagiografi govore ljudskim jezikom«, koji teče kao nužna posljedica iz druga dva. Enciklika govori: 1. Nema sukoba između znanosti i Sv. Pisma. 2. Ondje, gdje nam se čini, da postoji sukob, tu hagiografi govore ljudskim jezikom »humano more«. 3. A kada Sv. Pismo govori o stvarima (de rebus adspectabilibus), koje ne spadaju na naše spasenje, ne misli nas učiti »de intima rerum constitutione«, stoga se hagiografi služe formama ljudskoga govora, pod kojim se krije drugo značenje, a ne literarno. 4. Budući da je Sv. Pismo nepogrješivo i tada, kada hagiografi govore de rebus adspectabilibus, te se niti u tim slučajevima ne može dopustiti pogriješka, stoga se i u tim slučajevima hagiografi služe i govore »humano more«, služe se naime onim formama ljudskoga govora, pod kojima se krije drugo značenje, a ne ono, iz kojega iskače sukob između znanosti i Sv. Pisma.

13. Gosp. kritik i »citationes tacitae«.

U prvomu dijelu svoje radnje »Errores« uzeo sam da u kratko progovorim o tako zvanim »citationes tacitae«, koje su bile smatrane od nekih teologa tvrgjavom, u koju su se sklonili bili, da se izmaknu udarcima racionalistične kritike (v. »Errores« str. 20.).

1. Ja sam tu kazao, što teolozi razumijevaju pod imenom »citationes tacitae« (str. 10.).

2. Naveo sam odgovor »Commissionis de Re Biblica« 13. februara 1905., kojim je »Commissio« ustanovila uvjete, uz koje se mogu dopustiti »citationes tacitae« u Sv. Pismu, to jest mjesta, quae immunia ab errore haberi non possunt.

3. Naveo sam Papin spis, iz kojega sam iznio riječi, koje govore direktno o inspiraciji imanencije, a nuzgredno u citacijama, koje se zovu »tacitae«. Budući da iz Papina pisma ne proističe ni da ih Papa odobrava, niti da ih osugjuje, i budući da tu nije niti jasno kazano, da li se tu govori o »cita-

cijama«, kako su ih neki shvaćili prije odgovora »Commissionis de re biblica«, ili iza odgovora njezina; to jest sužene; kazao sam, da će mnogi ostati uz svoje »citationes« (vidi str. 14. i 15. moje knjižice).

4. Stoga sam ja uzeo da ispitam »citationes tacitae« te vidim, mogu li se dopusti u Sv. Pismu, a da se ne povrijedi definicija crkvena de immunitate ob errore.

5. Ispitao sam djelce Pratovo »Biblija i Povjest« i analizovao. Njegovu glavnu argumentaciju, kojom on kuša da utvrdi, da u Bibliji imade »citationes tacitae«, za istinu kojih hagiograf ne jamči, (jer »ako u Bibliji nema »citationes tacitae« tada valja reći da u Bibliji imade »errores«), pobio sam svojim protudokazom, da naime svaki pisac, kada unosi u svoju knjigu »citationem tacitam« jamči za istinu, koja se krije u toj citaciji, jer inače ne bi je niti unosio; dosljedno i hagiografi jamče za svoje »citationes tacitae«. No budući da ne mogu biti »errores« i u onomu, za što hagiografi jamče, po mišljenju samoga Prata; slijedi, da ne mogu biti u Bibliji ni »citationes tacitae«, za koje hagiograf ne jamči. — Drugi moj protudokaz je ovaj. Kad bi se dopustile u Bibliji »citationes tacitae« u smislu Pratovu, jako bi tanak broj izvještaja bio u Bibliji, u kojima ne bi mogli biti »errores«, a to se opire definiciji Sv. Crkve, koja uči, da se inspiracija proteže ad omnes partes, dosljedno da tu ne mogu biti »errores«. (v. »Errores« str. 21., 22. sqq.)

Gosp. kritik odnosno na spis Pape Pija X. i riječi, što sam ja naveo »De qua praeterea inspiratione modernistae addunt nihil omnino esse in sacris litteris, quod illa careat. Quod cum affirmant magis eos crederes orthodoxos, quam recentiores alios, qui inspirationem aliquantulum coangustiant exempli gratia cum tacitas sic dictas citationes invehunt. — Gosp. kritik govori: a) da sam ja kazao, da je Sv. Otac nazvao inspirationem immanentiae orthodoxnom; b) da sam nazvao i »citationes tacitae« ortodosnim; c) da su papine riječi »magis eos crederes orthodoxos« izrečene ironično, jer je tim Papa htio kazati, da nijesu ni jedne ni druge ortodoksne; d) da sam ja grdno izvrnuo tekst enciklike. (v. »B. S.« str. 365. bib. 61.)

Odgovaram na a) Da sam ja kazao, da je Sv. Otac nazvao »inspiraciju immanentiae« ortodoksnom: to je — služiti ću se izrazom, koji je uvijek na ustima g. S. — laž. Ja sam napisao u svojoj brošurici ovo (v. str. 14.): »Znamenito je, što se i u Papinoj »Enciklici« govori — bilo baš i nuzgredno o »citationes tacitae«. Govori se, pošto se je **osudila inspiracija immanentiae** »De qua praeterea inspiratione modernistae addunt, nil omnino in sacris litteris quod illa careat. Quod cum affirmant magis eos crederes orthodoxos, quam recentiores alios, qui inspirationem aliquantulum coangustiant exempli gratia cum tacitas sic dictas citationes invehunt«. Iz ovih Papinih riječi može li se zaglaviti, da ih Papa osugjuje? Ne, On ih zove, da su više ortodoksne nego li je inspiracija immanencije. Odobrava li Sv. Otac »citationes tacitae«? **Takogjer ne;** jerbo to iz riječi ne protječe. Imade li Papa pred očima »citationes« kako su neki shvaćali prije odgovora »Commissionis« g. 1905. ili citacije kako ih je Commissija ograničila? O tomu se ne može ništa razabrati iz pisma.« Ovako sam pisao.

Gdje je tu kazano, da je Sv. Otac nazvao inspiraciju immanentiae ortodoksnom? Tu je čisto kazano »govori se u »Enciklici« pošto se je osudila inspiracija immanentiae... Reći će g. Sović, »ali je o. Talija kazao, da su »citationes tacitae« više ortodoksne, nego li je inspiracija »immanentiae«, dakle je jedna i druga ortodoksna.

Na ovo zadnje odgovorti ću niže.

Odgovaram ad b) »Citationes tacitae« da su ortodoksne niti sam ja kazao igdje, niti je »Enciklika« to kazala. Što sam pak ja kazao, da ih »Enciklika« zove da su »ortodoksnije, kao što je to i Enciklika kazala, tim niti sam ja kazao, niti je »Enciklika« kazala, da su ortodoksne. Tko to tako tumači, kao što g. Sović tumači,, pokazuje, da mu fali poznavanje teologije. Ortodoksija formaliter sumpta, kao što i »veritas« non admittit gradus. Ortodoksija

jedne propozicije ne može biti viša ili manja, već mora da bude ili ortodoksna ili heterodoksna, kao i istina ili je istina ili ne istina, nikada manje ili više istina. Stoga dvije propozicije između sebe ispirene, od kojih se čini, da je jedna više ortodoksna (to jest ima više u sebi nota, koje su ortodoksne), a druga da je manje, jer manje takovih nota ima; mogle bi biti obadvije heterodoksne. Ovo je poznato dobro svakomu, ko je nešto učio od kršćanske filozofije. Stilizacija Papina pisma prama ideji, koju je ona htjela iskazati, posve je tačna i vjerno je izrazuje, a ta je ideja ova: budući da modernisti proširuju inspiraciju na sve dijelove (ne izuzevši niti jednoga) i budući da to ističu, moglo bi se nekomu činiti, da je takova nauka o inspiraciji ortodoksnija od nauke o inspiraciji nekih drugih, naime onih, koji sužuju inspiraciju u Sv. Pismu, to jest govore, da se inspiracija ne proteže na neke dijelove Sv. Pisma kao na pr. na »citationes tacitae« ili na »obiter dicta«. Ali i ako inspiracija modernista obuhvaća čitavo Sv. Pismo i sve pojedine njegove dijelove, pa i »citationes tacitae« i »obiter dicta« itd. ipak ta nauka nije ortodoksnija, a nije ortodoksnija stoga, što je tu »falsata ipsa natura inspirationis«, jer prema mišljenju modernističkom Božja je inspiracija slična inspiraciji pjesnika »Est Deus in nobis, eo agitante calescimur igne« a ovakovu inspiraciju Crkva osugjuje i zabacuje, dok kod drugih, na pr. onih, koji govore o »citationes tacitae« narav inspiracije nije falsata, već je nauka njihova o naravi inspiracije iskazana u duhu i smislu Sv. Crkve. — Kad sam ja kazao, da Papin spis zove »citationes tacitae« magis orthodoxas nego li je »inspiracija immanentiae«, kazao sam ono, što je »Enciklika« kazala i u smislu, u komu je Enciklika kazala: ni manje ni više. Kao što Papin spis na ovom mjestu nije se izrazio ni o ortodoksiji niti o heterodoksiji ovih »citationes tacitae« premda je kazao »magis eos crederes...« itd., tako se niti ja nijesam izrazio, niti kazao, da su »citationes tacitae« ortodoksne, niti kazao, da ih Papa zove ortodoksnim u pravom smislu riječi, tim manje, što sam izrijekom tu napisao (a g. Sović preko toga preletio) izrijekom: »O dobrova li Sv. Otac »cita-

tiones tacitae«. Takogjer ne, jerbo to iz riječi ne proističe.«

Odgovaram ad c) Gosp. kritik tvrdi, da Sv. Otac onim riječima »magis eos crederes...« govori ironično, te da je tim Papa htio kazati da nijesu ortodoksne ni jedna ni druga.

Sv. Toma govori: »Omne autem quod est in aliquo, est in eo per modum ejus in quo est.« (S. Theol. P. I. q. 67. art. 1.) Gosp. kritik sudi prema sebi pa misli da su onakovi i oni, koji su stilizovali Papin spis. Tako nije: ne smije g. Sović njih sa sobom ispregijivati. Ne, enciklika niti govori tu ironično, niti tu poriče ortodoksiju tih »citationes tacitae«. Razlog je: 1. U ironiji se jedno govori, a razumije se obrnuto. Da je tu ironija, Papine bi riječi morale imati ovo značenje »Quod cum affirmant magis eos **non crederes** orthodoxos« itd., pa bi to značenje bila prava bezmislica.

2. Da se je služio Papa ironijom, to bi bilo nešto nova čuti u Papinim pismima, gdje je govor o najozbiljnijim stvarima. Do sada ne ima potvrde, da je Papa u spisima, gdje namjerava da poduči pravovjerne o najinteresantnijim i ozbiljnim stvarima, govorio sarkastično ili ironično.

3. Da bi se i dopustila tu ironija što nije; ta bi ironija udarila inspiraciju »immanentiae«, nikako pak »citationes tacitae« o kojima je govor. Kad bi tko kazao: »Gosp. je Sović pametniji od Salomona«, to bi bila ironija. Ali ta ironija udarila bi gosp. Sovića, a ne Salomona, jer se tim mudrost Salomonu ne bi porekla, već g. Soviću. Tako bi ironija udarila moderniste, nipošto »citationes tacitae«, Govori Papin spis »magis eos« (to jest koji pristaju uz »inspiraciju immanentiae) crederes...«

Odgovaram ad d) Meni podmeće g. S. da sam ja grdno izvrnuo smisao Papina pisma, dok je naprotiv on to učinio. On je to učinio jer 1. smisao izlazi iz ironičnog govora ovaj: »Modernisti proširuju inspiraciju na čitavo Sv. Pismo, pa prema tomu ne bi ih mogao držati ortodoksnijim od onih, koji inspiraciju nešto sužuju.« A ovaj smisao, bio bi nesmisao, a 2. govori g. S. da se »citationes tacitae« zovu ovdje ne or-

todoksne, što istina nije. Napokon 3. Budući da Enciklika ovdje ne razlučuje, da li govori o »citationes tacitae« neograničeno, ili kako ih je ograničila »Commissio de re Biblica« (a te se mogu tu u Papinu pismu razumjeti, jer i ove »aliquantulum coangustiant divinam inspirationem) slijedilo bi, da su i jedne i druge heterodoksne po tumačenju s. Sovića. Pa bi tim Papino pismo proglasilo bilo heterodoksnim odluku »Commissionis de re biblica«, koja govori, da se mogu dopustiti u Bibliji »citationes tacitae« uz neke uvjete.

Dalje slijedi g. kritik. Moju argumentaciju zove nelogičnom. On piše: »Ne radi se ovdje upravnice o tom, da li bi ili ne bi li sve ili gotovo sve u sv. Pismu bilo pogriješivo, kad bi se dopustile »citationes tacitae«, nego o tom, da li se smiju ma i na nekim mjestima usprkos inspiracije Božanstvene dopustiti »citationes tacitae« kao expediens, da se njima riješi odnosna poteškoća, koja se nalazi na takovim (nekim) mjestima. (v. »B. S.« ib.)

Odgovaram. Moja argumentacija ova je: »Omnes et singulae partes Sc. Scripturae sunt inspiratae« dosljedno »**immunes**« ab errore. Kada bi se dopustile »citationes tacitae«, a ove u tomu slučaju, budući da bi obuhvatile 1. i pisane spomenike, 2. svjedočanstva neposredna, 3. pučku tradiciju, ne bi ostalo u Sv. Pismu gotovo ništa, što je »inspiratum« dosljedno, što bi bilo »immune ab errore«, jer po mišljenju Pratovu »citationes tacitae« nijesu immunes ab errore. A tada što će obuhvati crkvena definicija »omnes et singulae partes sunt inspiratae?« Na što će se odnositi? Crkvena nauka, da »omnes et singulae partes sc. Scripturae sunt inspiratae« isključuje sa svakoga mjesta u Bibliji »citationes tacitas« u smislu Pratovu, stoga nijesu »citationes tacitae« ni expediens, da se poteškoće riješe na ma bilo kakovu mjestu u Bibliji. Ova je argumentacija g. Sovića nelogična. On hoće da se dokaže, »da li samo na nekim mjestima smiju se dopustiti »citationes«. — Odgovaram, ako se ne smije na

nijednom mjestu u Sv. Pismu dopustiti »*citationes tacitae*«, ne smije se jamačno niti samo na nekim: svi dijelovi Biblije sadrže neke, jer oni neki nijesu izvan broja sviju. Ovo je teško razumjeti g. Soviću. Prema shvaćanju g. Sovića ne bi bila Sv. Crkva dobro i tačno formulirala svoju nauku, kada je kazala »*omnes et singulae partes Sc. Scriptorum sunt inspiratae*«, već je morala izričkom istaknuti »*et nonnullae partes Sc. Scriptorum*«. Gosp. kritik misli, da i ako su sve *partes inspiratae* u Bibliji, da bi mogle ipak biti neke ne *inspiratae* a tu bi baš mogle biti »*citationes tacitae*«.

Gosp. kritik slijedi dalje. Osim toga — piše on — valjalo je pokazati, kako P. Prat stoji na krivom stanovištu, budući da supponuje te imade pravih (hagiografskih) pogriješaka u Sv. Pismu. — Odgovaram: 1. Nijedan katolički teolog pa niti Prat ne supponuju, da imade pravih hagiografskih pogriješaka u Sv. Pismu već presupponuju, da je Sv. Pismo »*inmunis a errore*«, pa stoga da zaštite Sv. Pismo od racionalističkih napadaja, kojim su povod »*errores*« na oko u Sv. Pismu, iznašaju sad jedan sad drugi način obrane. Tko supponuje da ima pravih hagiografskih pogriješaka u Sv. Pismu? Onaj, koji presupponuje, da imade u Sv. Pismu pravih hagiografskih pogriješaka, taj ne kuša da dovede u sklad niti može kušati takove pogriješke sa znanstvenim i historijskim rezultatima. Prave se pogriješke (*verus error*) ne dadu nikako svesti u sklad sa *immunitas a errore*, inače ne bi bili pravi *errores*.

2. Ako onaj, koji kuša da dovede u sklad sa znanstvenim rezultatima »*errores*«, koji se nekim čine, da se nalaze u Bibliji, upozoruje, da imade pravih hagiografskih pogriješaka u Bibliji: tada i sama Enciklika supponuje, da pravih hagiografskih pogriješaka imade u Sv. Pismu, jer ona govori: »*si dissenserint* (ako bi nastao sukob izmeđju teologa i fizika), pa kaže način, kojim se odstranjuje taj sukob.

3. Principi se presupponuju, a ne dokazuju. Svi katolički teolozi, pa i Prat i drugi stoje na stanovištu crkve, da hagiografi u pisanju nijesu pogriješili, jer bi inače Bog bio *auctor erroris*. — Prišiti nekomu nešto, kao što je prišio g. S. Enciklici indi-

rekte, »da hagiografi ne namjeravaju učiti nas po istini«, to nije moj posao.

Gosp. Sović dalje slijedi te piše: »Zatim je trebalo pobijati pojedine argumente, što ih S. Prat iznosi u prilog svoje teorije« (v. B. S. g. VII. str. 369.).

Odgovaram I. A koji su ti argumenti, što je iznio P. Prat, koje ja nijesam pobio? To bi valjalo da g. Sović pokaže i dokaže.

2. Gosp. kritiku prohtjelo se da nagje u mojoj brošurici nešto, što bi mu bilo milo, da tu bude. Ali on toga tu nije mogao naći. Da bar nešto nategne, trebalo je dodavati mojim rečenicama »adverbialne oznake«, da im se smisao promijeni; pa im je on dodavao; trebalo je osakatiti zglob mojih rečenica, da im ne ispluta pravo značenje; pa je i to činio g. S.; trebalo je izvagjati zaglavke protiv svih logičnih pravila, da se bar nešto izvuče, što je želio g. S., pa je i to kušao; trebalo je obrnuto tumačiti moje riječi, pa ih je g. S. tako i tumačio; trebalo je g. kritiku da postigne, što je želio, suditi o mojim nutarnjim aktima, o mojim naimenamjerama, pa je to g. S. i učinio, te našao u meni i lukavost = astutiam i dolun i fraudem itd. Pa nije čudo, da je i na ovom mjestu »more solito« nešto izmislio, bacio u javnost oslonjen na vjerojatnost, da će malo tko imati moju brošuru u ruci, da ju isporuči sa Sovićevim pisanjem, ili da će imati vremena i volje, da istraži stvar te uvidi, da Sović govori nešto, što istini ne odgovara. — Što je Prat pisao, i što sam tumačiti moje riječi, pa ih je g. S. tako i tumačio; trebalo je g. Sović govori, da je to moje »šeptrljanje«, to je riječ i ostaje riječ g. kritika.

Gosp. kritik dalje piše: »Ali svega toga O. Talija nije učinio, a to zato ne, jer se kreće principijelno na istom idealnom polju, na kojem je i P. Prat, naimenada u Sv. Pismu pravih hagiografskih pogriješaka« (v. B. S. g. VII. str. 369.).

Odgovaram I. I ovo bi trebalo, da g. Sović dokaže.

2. Gosp. kritik nehotice dokazuje na istom mjestu, da O. Talija ne dopušta pravili hagiografskih pogriješaka. On piše, da O. Talija argumentira protiv »citationes« po posljedicama, koje stavlja u opreku sa crkvenom definicijom (vidi B. S. g. VII. str. 369.). — Pitam ja, koje su to posljedice? Da bi bilo malo što nepogriješivo u Bibliji. Ovo je posljedica. A koja je to definicija? S. Scrip. cum omnibus partibus esse inspiratam, što je

sve jedno, »habet Deum auctorem«, što je sve jedno, da tu nema pravih pogriješaka.

Dakle ja po mišljenju g. Sovića isključujem »prave pogriješke, ex omnibus et singulis partibus S. Scripturae; dakle ja po mišljenju g. Sovića presuponujem, da hagiografi, koji su napisali »omnes et singulas partes S. Scripturae«, nijesu učinili pravih pogriješaka; dakle ja po mišljenju g. Sovića suponujem, da u Bibliji nema pravih hagiografskih pogriješaka. — Pa kako se sve ovo svagja u sklad sa tvrdnjom g. Sovića, da suponujem, te u Sv. Pismu imade pravih hagiografskih pogriješaka? Na ovo ne može ništa odgovoriti g. kritik, što bi vrijedilo. Ja ću stoga odgovoriti, kako će se to poravnati i kako se mora to poravnati. Gosp. kritik htio je da nagje nešto, česa u momu djelcu nema. Ali to je valjalo da bude tu, jer inače blamaža je gotova po g. Sovića. Valjalo je prikazati, da O. Talijski uči, te nas hagiografi nijesu namjeravali učiti po istini ni ono, što spada na naše spasenje, pa ni ono, što ne spada, nego su nam namjeravali kazati laži, pa dalje trebalo je pokazati, da uči O. Talijski, da je Sv. Pismo prepuno pogriješaka, i te pogriješke da su počinili hagiografi. To je želja bila g. Sovića: to je valjalo, da se, ako je moguće, kako izvuče. Najprvo valja reći, da O. Talijski tvrdi, da pravih pogriješaka hagiografskih imade. Ali je to samo tvrdnja, valja to dokazati. To će g. Sović dokazati evo ovako: O. Talijski nije protiv Prata dokazao, da u Bibliji ne ima pravih hagiografskih pogriješaka, dakle i on stoji na stanovištu, da ima takovih pogriješaka. Ali je O. Talijski dokazao, da »citationes tacitae« teorije Pratove bivaju oborene crkvenom definicijom »omnes et singulae partes S. Scripturae sunt inspiratae«: ako je čitavo Sv. Pismo inspirirano, tu ne može biti mjesta »citationibus tacitis«, za koje hagiograf ne prima odgovornost i u kojim dosljedno može biti pogriješaka. Ali g. S. govori: to je tvrdnja samo O. Talijski, koju valja da dokaže (v. B. S. str. 369.) i obrazloži, ... to je neka vrst šepRTLjanja, staviti bez obrazloženja u opreku sa crkvenom definicijom »citationes tacitae«. — Ali je obrazloženje O. Talijski tu stringentno i matematično, kao što je ovo: »Ne smiju se dopustiti u Sv. Pismu partije, u kojima može biti pravih pogriješaka. Nu takove su partije »citationes tacitae«. Dakle se ne smiju dopustiti u Bibliji »citationes tacitae«.

Ova je argumentacija »šepRTLjanje« g. kritiku, jer mu smeta da on izvuče nešto, što bi htio izvući; ovo je »šepRTLjanje«, jer

ga sili — pošto već ne će da napusti svojih želja — da piše nekih stvari, za koje ne bi, mislim, nitko na se primio odgovornost. Ova je moja argumentacija »šepRTLjanje« gosp. kritiku, jer u sebi nosi svu silu i preciznost matematičku.

Dalje g. Sović tvrdi:

1. Iz načina moje argumentacije protiv Prata vidi se, da ja smatram Sv. Pismo i Evangjelja aglomeratom raznih pogriješaka.

2. Da ja iz jedne male prepisačeve pogriješke kod Mateja zaključujem, da su sva Evangjelja iskvarena, da ne ima niti jednog mjestâ, gdje ne bi mogli biti »errores« (v. B. S. g. VII. str. 369.).

Odgovaram ad 1. Način moje argumentacije: »Ne smiju se dopustiti »citationes tacitae«, to jest one citationes tacitae, za koje hagiograf ne jamči, jer bi tada bilo gotovo bezbroj mjesta u Sv. Pismu, gdje bi mogli biti »errores«. A bio bi bezbroj gotovo mjesta, jer »citationes tacitae« obuhvatale bi i pisane dokumente i predaju i svjedočanstva posrednih svjedoka, od kojih su hagiografi mogli doznati, te pod utjecajem Božje inspiracije napisati. Dopuste li se »citationes tacitae« za istinitost sadržaja, kojih hagiografi ne jamče, dopušta se nužno i bezbroj mjesta, gdje mogu biti »errores«. Ovo je moja argumentacija. — A. g. Soviću odatle slijedi, da su Evangjelja i čitavo Sv. Pismo aglomerat pogriješaka. — Neki ljudi — za svoje svrhe — zlorabe ustrpljivost javnosti, ali opet i tu ima nekih granica. Čini se, da g. Sović u tomu ne pozna granica.

Odgovaram ad 2. Ja sam, da potvrdim svoju argumentaciju, iznio jedan primjer, a taj jest: genealogija Isusova kod Mateja, koja se ne sudara u nekoj tački sa historijom Reg. i Par., pa sam kazao: »Kada bi se ta poteškoća htjela riješiti sa »citationes tacitae«, to jest ovako: ta se pogriješka ima pripisati dokumentu, a ne Mateju, kojim se on služio: za isti razlog, za koji se smatra, da je ova genealogija »citatio tacita«, imalo bi se smatrati, da takovih citacija imade gotovo bezbroj, u kojima bi moglo biti »errores« ne samo kod Mateja, već i kod drugih Evangjelista. Ovo je ilustracija primjerom argumentacije gore navedene. — A. g. Sović piše: »Jasno je kako on (O. Talija) nekuda čitavo Sv. Pismo zajedno sa Evangjeljima i ne smatra drugim, nego aglomeratom raznih pogriješaka. Inače ne bi bio tako brz, da n. pr. iz jednoga primjera u Evangjelju S. Mateja zaključuje ne samo na cijelo Evangjelje Matejevo, nego pače i na sva druga

Evangjelja. Kao da bi uslijed jedne jedine (eventualne) male poteškoće, koja može bazirati na eventualnom krivom prepisu, odmah slijedilo, da su sva Evangjelja totalno iskvarena takogjer i u stvarima, koje se protežu na *res fidei et morum*; odnosno da uslijed toga ne bi ostalo ne samo u cijelom Evangjelju sv. Mateja, nego niti »u drugim Evangjeljima niti jednoga gotovo stiha«, pače »niti jednoga mjesta«, gdje ne bi mogli biti »errores«. Zato *qui nimis probat nihil probat* (v. B. S. g. VII. str. 369.—370.).

Ja sam kazao, da ako se »Genealogija« kod Mateja ima smatrati »citacioni tacitom«, da bi se bezbroj mjesta gotovo kod Mateja moglo smatrati »citacijama tacitim« (v. »Errores« str. 23.). A gosp. Sović izvrće ovako »iz jedne male pogriješke O. Talija tvrdi, da su sva Evangjelja totalno iskvarena. Ja sam kazao, ako se tako protegnu »citationes tacitae« na gotovo bezbroj mjesta u Evangjeljima, u tom slučaju ne će ostati gotovo ništa u Evangjeljima, gdje ne bi mogli biti »errores«, a to stoga, što hagiografi u tim slučajevima ne bi jamčili, da se na tim mjestima istina krije pod obvojem ljudskoga govora. — A gosp. Sović izvrće ovako: »takogjer i u stvarima, koje se protežu ad fidem et mores, Evangjelja su iskvarena«, prama mišljenju O. Talije. — Ja sam kazao, da u hipotezi »citationum tacitarum« malo bi što stalo u Evangjeljima nepogrješiva, a g. Sović tvrdi, da sam zaključio ne samo da je Evangjelje Sv. Mateja, nego sva druga Evangjelja aglomerat raznih pogriješaka. — Gosp. Sović htio bi da nešto izvuče iz moje brošurice, ali se to ne daje nikako izvući. Stoga valja da čitavo značenje riječi O. Talije valja izvrnuti, ako se hoće nešto bar postići i koju ludu pamet zavarati. Tako čini sistematično g. Sović.

(Nastavit će se.)

